

Feminisme en Pimmisme

Commentaar bij de lezing van Mieke Aerts

Had Pim Fortuyn ook een vrouw kunnen zijn? Dat vraagt Mieke Aerts zich in de titel van haar in het zomernummer van dit tijdschrift gepubliceerde 'genderlezing' af (Aerts, 2003). Ze schuift die vraag echter al in de eerste alinea's als irrelevant terzijde en trakteert de lezers op een even behartigenswaard als vermakelijk essay over sekse en politiek. Alvorens commentaar te leveren op een aantal aspecten daarvan, zal ik voor die lezers die al weer vergeten zijn waar het ook al weer over ging, zeer in het kort de lijn van Mieke Aerts' betoog schetsen.

Juist de bredere politieke betekenis van Pim Fortuyn is, volgens Aerts, interessant. Die kunnen we heel goed bediscussiëren door het over sekse te hebben, want dat was een permanente subtekst in de politieke teksten van en rond Pim. Haar analyse valt uiteen in twee delen. In de eerste plaats laat ze zien hoe Pim zelf in tv-optredens speelde met seksuele ambiguïteit. Hij stelde zichzelf weliswaar voor als mannelijke man, maar liet zich ook graag plagen met referenties naar vrouwelijkheid. Die dubbelzinnigheid over sekse kwam terug in commentaren op zijn optreden. Fortuyn zelf werd gezien als 'hypermannelijk' en als een 'supervent'. Zijn exploitatie van 'het persoonlijke' werd, onder andere door Stephan Sanders, positief gewaardeerd en vergeleken met de manier waarop Anja Meulenbelt het persoonlijke politiek maakte. Zijn achterban werd daarentegen verweten ten onrechte 'persoonlijk' te reageren; daar heette dat 'vanuit de onderbuik' en in de beschrijvingen daarvan

ziet Aerts associaties met hysterische vrouwelijkheid.

In het tweede deel van het stuk verschuift de vraagstelling: had een feminist Pim Fortuyn kunnen zijn? Aerts vraagt zich af of er een relatie valt te leggen tussen de politieke stijl van de jaren-zeventig-feministen en die van Fortuyn. Ze schetst daartoe Lijpharts bekende portret van de gezapige en verzuilde politieke cultuur van Nederland, waarin af en toe stroomversnellingen optreden. Zowel de jaren zeventig en het dan opkomende feminisme als het Fortuynisme zijn volgens haar zulke stroomversnellingen. Buitenstaanders stellen in zo'n episode de definitie van 'politiek' ter discussie en proberen het begrip te verbreden. Door het establishment worden zulke buitenstaanders afgeschilderd als emotioneel en als niet op de hoogte van de regels. Feministen, zegt Aerts, hebben het tij echter laten verlopen: ze hebben wel een plaats veroverd in de politiek, maar hun feministische ideeën in dat proces achtergelaten.

Continuïteit tussen de ideeën van Pim en die van jaren-zeventig-feministen ziet Aerts op twee terreinen: de notie dat politiek zowel emotie als argumentatie moet zijn en een visie van politiek als theatrale activiteit. Discontinuïteit ziet ze in de visie op cultuur. Pims eendimensionale visie van cultuur stelt ze tegenover die van feministen die juist de gelaagdheid van de cultuur gebruiken om vrouwonderdrukkende aspecten van migrantenculturen te bekritisieren.

Was Pim werkelijk zo vernieuwend in het Nederlandse politieke spectrum dat hij het ver-

dient in een adem te worden genoemd met het feminisme van de jaren zeventig? En als mijn antwoord minder positief zou zijn, waar loopt de analyse dan uiteen?

Ik vrees dat het al begint bij de vraagstelling. Door de vraag uit de titel zo snel terzijde te schuiven, gaat het zoeklicht van Aerts onmiddellijk naar het feminisme. Pim is in het stuk eigenlijk niet veel meer dan een aanleiding om te bezien wat er van het vroege feminisme is geworden. Het resultaat is dat er weinig kritische reflectie op Fortuyn plaatsvindt, terwijl het feminisme wel regelmatig vanonder uit de zak krijgt. Het een noch het ander lijkt mij helemaal terecht.

In navolging van Annemarie Mol wijst Mieke Aerts op de vele betekenissen die het woord 'vrouw' kan hebben. Maar in een beschouwing over Pim Fortuyn lijkt het mij om te beginnen relevant om stil te staan bij de vraag wat we bedoelen als we het over 'Pim' hebben. Hebben we het over zijn electorale succes, de issues die hij aan de orde stelde, zijn gebruik van seksuele ambigüiteit of zijn antipolitieke retoriek? Ik zal het in het volgende eerst hebben over Pims verkiezingssucces en in verband daarmee zijn exploitatie van 'het persoonlijke' behandelen. Daarna wil ik Aerts' analyse van 'politiek' en met name van de Nederlandse politiek wat nader bekijken.

Zou een vrouw Pims verkiezingssucces kunnen herhalen? Dat kan, sterker nog: er is al eens een vrouw geweest die het hem voor heeft gedaan. Margaret Thatcher combineerde net als Pim een voorliefde voor rechtse issues met machoretoriek en het spelen met mannelijkheid en vrouwelijkheid (Oldersma, 1990). Zij haalde daarmee ook een aantal keren na elkaar grote overwinningen voor haar partij. De vergelijking is relevant, omdat het de bijzonderheid van Pim een beetje in perspectief zet. De moord op Fortuyn heeft hem mythische proporties gegeven, maar voor dat gebeurde was hij gewoon een politicus die de omstandigheden die het politieke systeem en de media hem

boden slim exploiteerde. Dat deden anderen voor hem en na hem. Onder gunstige omstandigheden kunnen ook vrouwen zich met succes profileren als 'sterke man'.

Maar hoe staat het met het openlijk gebruiken van seksualiteit? Zelden laten politici zich voorstaan op hun homoseksualiteit. Was bij Pim het persoonlijke daarom inderdaad zo politiek? En in welke zin is zijn manier om het persoonlijke een rol te geven in de politieke strijd dan te vergelijken met die van de jaren-zeventig-feministen? Fortuyn sprak inderdaad veel en vrijelijk over seksualiteit, maar toch voornamelijk om te benadrukken dat hij een dominante man was. Zowel Thatcher als Pim benadrukten in hun politieke retoriek vooral dat ze geen slappelingen waren, zoals de andere politici. Pims koketteren met zijn seksuele avonturen en met zijn butler toonde vooral aan dat hij iemand was die anderen aan zich ondergeschikt kon maken. Hij verdiende genoeg om zichzelf en zijn hondjes goed te laten verzorgen en liet dat graag zien. In het tv-programma voor zelfgemaakte zakenlieden van Harry Mens kon hij 'het persoonlijke' tonen; niet om het te problematiseren, maar om te laten zien dat hij er geen problemen mee had. Is dat te vergelijken met het vroege feminisme?

Bij feministen als Kate Millett en Joke Smit had 'het persoonlijke is politiek' toch een iets andere betekenis. Het ging er om als persoonlijk aangemerkte zaken als seksualiteit, geweld en huishoudelijke arbeid in de openbaarheid te brengen omdat er problemen mee waren die vrouwen niet meer zelf en alleen zouden moeten oplossen. Bijvoorbeeld als je zwanger was alleen en in het diepste geheim moest kiezen tussen trouwen met de vader, een illegale abortus of het kind ter adoptie aanbieden. Of in je eentje, hooguit geholpen door 'Margriet weet raad', bedenken wat je fout deed als je man je sloeg. Dat soort zaken. De bedoeling van het openbaren van persoonlijke zaken was niet om te laten zien dat je wel durfde, of het wel goed voor elkaar had, maar om collectieve oplossingen te bepleiten voor tot dan toe als persoonlijk

MARGARET THATCHER

beschouwde problemen. In die zin werd het begrip 'politiek' verbreed; niet alleen metaforisch of symbolisch, maar ook heel concreet.

Sommige persoonlijke zaken die feministen toen politiek hebben gemaakt zijn nu geen probleem meer, maar hedendaagse feministische politici die hun 'persoonlijkheid' laten zien, doen dat nog steeds iets anders dan Pim. Neem bijvoorbeeld Marjet van Zuijlen. Ook best een meisje met haar op de tanden. Maar als ze een boek schrijft dan gaat het meer over onzekerheid en over afhankelijkheid dan over dominantie (Van Zuijlen, 2000). Liesbet van Zoonen (2000) laat zien dat je als vrouw met deze manier van persoonlijk-zijn in de politiek op moet passen, omdat het snel tegen je gebruikt wordt. Sommige vrouwen doen dat toch, niet omdat ze zich niet ook als een macho kunnen profileren, maar omdat ze vinden dat daarmee belangrijke zaken als wie er voor wie zorgt en onder welke condities dat gebeurt onder tafel worden geveegd. Met andere woorden, feministen openbaarden seksuele gebruiken om ze te politiseren, Pim Fortuyn gebruikte de openheid over seks die dertig jaar geleden werd bevochten om zijn status van mannetjesputter te benadrukken.

Is de stijl van politiek bedrijven van Pim Fortuyn te vergelijken met die van het feminisme? Mieke Aerts wijst vooral op zijn met hartstocht geladen politieke stijl, zijn gebruik van emotie en theatraliteit. Zij memoreert verschillende periodes in de Nederlandse politieke geschiedenis waarin buitenstaanders probeerden zich een plaats te veroveren in de politieke elite. Er zou een lijn lopen van de liberale democraten in de achttiende eeuw, naar de socialisten en de feministen in de negentiende, naar de nieuwe feministen in de jaren zeventig van de twintigste eeuw en van daar naar de Fortuyn-revolte in de eenentwintigste eeuw. Ze laat terecht zien dat het proces van invechten parallellen vertoont, vooral ook in de manier waarop de gevestigden reageren op de buitenstaanders. In die zin zijn femi-

nisten zeker te vergelijken met Fortuynisten.

Maar geldt niet voor alle buitenstaanders dat ze, omdat ze toegang tot de gevestigde 'gangen van de macht' missen, baat hebben bij het gebruik van spektakel als techniek om de deuren te openen? In die zin zijn alle nieuwe politieke groeperingen vergelijkbaar. Door de vergelijking te beperken tot de politieke stijl van deze twee groeperingen en een discussie van politieke inhoud achterwege te laten lijkt de overeenstemming tussen Fortuyn en de feministen groter dan hij is.

Aerts stelt dat Fortuyn, net als de vroege feministen, niet alleen in de politiek wilde om bepaalde issues aan de orde te stellen, maar ook het begrip 'politiek' wilde verbreden.

Ze gebruikt deze ingang om feministen te verwijten dat ze zich in feite hebben laten inpakken. Om dit punt te beargumenteren maakt ze een scheiding tussen 'niet-bestuurlijke' vormen van politiek, waarin 'ethiek en emotie, betrokkenheid en bevlogenheid, ironie en distantie' en veel meer moois een plaats zouden hebben en 'bestuurlijke' vormen van politiek, waar dat kennelijk allemaal niet het geval is. Zijn Pim en de feministen in dat opzicht inderdaad te vergelijken?

In het stuk wordt niet duidelijk waar die 'bestuurlijke' vormen van politiek gelokaliseerd zouden zijn. Moeten we daarbij denken aan politieke gezagsdragers versus maatschappelijke en politieke bewegingen; aan het formuleren van beleid versus politieke idealen en eisen; of aan overleg over beleid versus de strijd om aanhang in de politieke arena? De poging op te sommen waar we het dan concreet over zouden kunnen hebben, maakt al duidelijk dat het een niet goed denkbaar is zonder het ander. Het politieke woord wordt pas vlees als het wordt omgezet in bestuurlijke actie. Observaties van het politieke proces laten ook zien dat emotie en ironie en zeker ethiek niet alleen maar in het 'politieke' deel van het proces een plaats hebben en in het 'bestuurlijke' deel afwezig zijn.

Het lijkt me dat juist de weigering om de politiek te volgen tot in de krochten waar politieke eisen worden omgezet in bestuurlijk handelen vaak leidt tot narigheid. Politiek is inderdaad emotie, een verlangen om in samenwerking met anderen het goede naderbij te brengen. Maar verwaarlozing van de 'bestuurlijke' kant van politiek maakt van het politieke theater een klucht en soms een tragedie. In die 'bestuurlijke' details liet Fortuyn het inderdaad afweten. Hij maakte gebruik van de zwakte van Paars door zich precies te profileren op die issues waarop de linkse en de rechtse partijen in de kabinetten-Kok diametraal tegenover elkaar stonden, maar weigerde in debatten in te gaan op praktische oplossingen. Voor zover hij dat wel deed, kwam zijn recept telkens neer op harder je best doen en minder zeuren om geld. Hij stelde geen nieuwe issues aan de orde, zoals de feministen, maar exploiteerde linkse sentimenten voor rechts beleid. Dat is slim, maar geen verbreding van het begrip politiek.

Ik geloof ook niet dat Pim zo hartstochtelijk in *politiek* was geïnteresseerd. Blijkens de observaties van Chorus en De Galan (2002) van de avonturen met Leefbaar Nederland en later de oprichting van de LPF leek hij vooral geïnteresseerd in het veroveren van een positie, maar nauwelijks inhoudelijk in politiek. Het avond aan avond bedelen om donaties bij de vele vastgoedtycoons en het pluggen van uitgekiende 'soundbites' in de media diende de zaak – welke zaak is steeds minder duidelijk – maar vooral Pim persoonlijk, die 'er niet bij in wilde schieten' (Chorus en De Galan, 2002).

Hebben de feministen van de jaren zeventig zich inderdaad te zeer laten inpakken in die gezapige 'bestuurlijke' Nederlandse politiek?

Laten we om te beginnen eens kijken of die Nederlandse politiek inderdaad zo gezapig is. Zowel de feministen als Pim Fortuyn krijgen in Mieke Aerts' betoog reliëf door ze af te zetten tegen het beeld van de Nederlandse politiek zoals Lijphart dat in de jaren zestig schetste. Dat beeld is – als het ooit al gedeugd heeft – al

lang niet meer van toepassing. De inkt van Lijpharts boek was nauwelijks droog, toen D66 en Nieuw Links op het politieke toneel verschenen en een bijna even grote sensatie veroorzaakten als Fortuyn later. Dankzij het proportionele kiesstelsel is het vrij gemakkelijk om in te breken in de partijstructuur. Sinds de jaren zestig is dat bijvoorbeeld gedaan door de boeren, de ouderen, de linkse christenen, de rechtse sociaal-democraten en de populistische socialisten. Andere partijen nemen soms ideeën over, en daarmee verdwijnen de nieuwe; soms beklijft een partij. Die dynamiek, ingebracht door nieuwe partijen, zal waarschijnlijk verminderen als we binnenkort overgaan op het Duitse 'gemengde' kiesstelsel. Dat is niet alleen voor feministen een goede reden om daar tegen te zijn.

Het is juist die relatieve openheid van de Nederlandse politiek, die ervoor heeft gezorgd dat feministen hier meer succes hebben geboekt dan bijvoorbeeld in Frankrijk of Italië. Om de rol van buitenstaander geloofwaardig te maken, moet het te nemen bastion wel worden afgeschilderd als buitengewoon gesloten. Politieke retoriek is echter wel vaker niet helemaal correct. Pims succes als politicus laat juist zien dat je in Nederland je maar even hoeft in te spannen om mee te mogen doen in de politieke elite. Ook voor feministen moet het niet gemakkelijk zijn geweest om hartstochtelijk te blijven tegenover zo'n zachte tegenstander. Ze zijn in Nederland in ieder geval al eerder dan in Zuid-Europese landen opgehouden met zich alleen maar af te zetten tegen de 'gevestigde' politiek. In het Nederlandse politieke systeem ben je relatief snel binnen, als je dat echt wilt.

Als je dan binnen bent, moet je wel in staat zijn anderen te overtuigen en vooral om samen te werken. Daar zit natuurlijk het addertje, voor de LPF, maar ook voor het feminisme. Ik vind, net als Mieke Aerts, dat het thema van de politieke vertegenwoordiging van vrouwen ten onrechte is ingeperkt tot de aanwezigheid van biologische vrouwen. Het is wel overgenomen door een ander type vrouwen dan in de jaren

zeventig; van VVD tot ChristenUnie en SGP toe. Andere feministische eisen, vooral als ze geld kosten, zijn in de jaren negentig – en onder het huidige regime lijkt dat nog sterker door te zetten –, grotendeels van tafel geveegd. (zie bijvoorbeeld Oldersma, 2002). Het lijkt me onterecht om dat aan die oude feministen te wijten; die hebben in de loop van de jaren best aardig wat voor elkaar gekregen. Het probleem is dan ook niet dat tweede-golffeministen zich hebben laten inpakken, maar dat hun ideeën, zoals dat in de politiek meestal het geval is, slechts gedeeltelijk zijn overgenomen. Vooral de linkse oplossing van het zorgprobleem naar Scandinavisch model is niet van de grond gekomen. Die politieke strijd hebben feministen vooralsnog verloren, niet door een gebrek aan hartstocht, maar omdat rechts sterker was.

Pim Fortuyn had volgens mij dus best een vrouw kunnen zijn, maar hij was beslist geen feminist. Zijn programma had meer weg van de rechtse antiverzorgingsstaat-retoriek van Thatcher, dan van de feministische verlangens naar een zorgzame staat. Zijn opvatting van politiek, met hoeveel hartstocht ook gebracht, zou ik eerder met versmalling van het begrip associëren dan met verbreding. Het te hoop lopen tegen de 'geslotenheid' van het politieke systeem had hij gemeen met de vroege feministen. Dat is echter grotendeels politieke retoriek: niet het gesloten, maar juist het open karakter van het Nederlandse politieke systeem is frustrerend voor politici die zichzelf als 'sterk' zien. Verandering vergt geduld en overredingskracht, omdat er veel partijen meespreken. Juist die openheid heeft feministen kansen geboden. Niet alles is ze gelukt, maar dat lot treft de meeste politici. Zelfs, en misschien wel in de eerste plaats, de alleenheersers.

Jantine Oldersma

Literatuur

- Aerts, M. (2003), 'Had Pim Fortuyn ook een vrouw kunnen zijn? De actualiteit van 'het persoonlijke is politiek' in de eenentwintigste eeuw.' *Gender. Tijdschrift voor genderstudies*, 5 (2), pp. 16-28
- Chorus, J. en Galan, M. de (2002). *In de ban van Fortuyn, reconstructie van een politieke aardschok*. Amsterdam: Mets en Schilt.
- Lijphart, A. (1999). *Patterns of democracy: government forms and performance in thirty-six countries*, New Haven: YUP.
- Oldersma, J. (1990). Huisvrouw, eerste minister, krijgsheldin, De manmoedige carrière van Margaret Thatcher. *Lover*, 17 (3), september pp. 144-150.
- Oldersma, J. (2000). 'More Women or more Feminists in Politics? Advocacy Coalitions and the Representation of Women in the Netherlands 1967-1992.' *Acta Politica, International Journal of Political Science*. Vol. 37, Autumn, pp. 263-283.
- Zoonen, L van, (2000). 'The Personalization of Politics: Opportunities for Women?' *International Journal of Political Psychology*, Vol. 9 (3&4), pp. 19-35.
- Zuijlen, M. van, (2000). *Retour Nijmegen-Den Haag, dagboek van een politica*. Amsterdam: Prometheus.

Beeldmateriaal

- Internationaal Informatiecentrum en Archief voor de Vrouwenbeweging, Amsterdam.
- © Leeds postcards.